

Mo og Frøland

Av Harald Bjorvand

*The etymology of the Old Norse noun mór m. 'sandy plain etc.' has not as yet been satisfactorily clarified. This is primarily due to its formally ambiguous structure, so that the correct Proto-Scandinavian form has so far remained unknown to us. This noun is, however, well attested in farm names in both Norway and Sweden in forms like Mo or Moen, and two old Norwegian farm names Mo i Rana and Mosjøen, were borrowed from Proto-Scandinavian into South-Saami some time between 500 and 650. Consequently, Mo i Rana bears the South-Saami name Måehvie, which in all probability represents a (late) PrScand. acc. pl. *mōhwā or *mohwā.*

*The preferable form *mōhwā is also ambiguous, but taken to reflect a somewhat older form *mūhwā (with *ū > *ō before *h), it may be interpreted as etymologically related to e.g. ON múgi m. 'heap of hey, crowd of people' and Old English mūha, mūga and mūwa m. 'heap of corn, mow'. Consequently, the Proto-Germanic forms seem to have been 1) *mūhwa(n)- (with stressed root syllable) in ON mór and OE mūha; and 2) *mūgwā(n)- (with stressed suffix) in ON múgi and OE mūga, mūwa. The original meaning was '(large) heap of different masses, e.g. sand, hey, corn, dung etc.' → 'sandy plain' in ON mór. The reconstructed proto-forms can, however, not be analyzed any further.*

The Norwegian farm name Frøland/Frøyland occurs in many parts of the country. It is obviously a compound, which in Old Norse is frequently attested in dat. pl. Freyrlǫndum. The second element is ON land n. 'land, landed property, territory', probably originally in the plural, i.e. lǫnd n. pl. or landar, landir f. pl. The first

*element ON Frøy- was interpreted by Oluf Rygh as being the god name ON Freyr m. or possibly the goddess name ON Freyja f. Adolf Noreen, unwilling to accept this interpretation, assumed that Frøy- instead belonged to an unattested Old Norse adjective *freyr 'fertile', the only attestation of which was claimed to be the rare Norwegian dialect form frøy 'fertile'. This view was also shared by e.g. Magnus Olsen. It is shown, however, in this article that these names can only be seen as having the god name Freyr or perhaps the goddess name Freyja as their first element. The assumed adjective ON *freyr 'fertile' is shown to be an unacceptable form, and the dialect form frøy is most probably a relatively young variant of ON frjór 'fertile'.*

1 Mo

1.1 Former

Norsk *mo* m. betyr allment 'flate, slette, særlig tørr og sandet slette langs vassdrag, flat skogsmark', og også norrønt *mór* m. (pl. *móar*) betegner helst 'tørr, sandet slette, flat skogsmark'. Videre finnes gammelsvensk *mōr* m., svensk *mo* 'sandslette, (tørr) furumo' og islandsk *mór* 'tørt og udyrket stykke land med lite gras, (lyng)hei, torv', mens færøysk *mógvur* bare betyr 'torvjord'. Samme ord er etter all sannsynlighet også norsk dial. *mo* 'sandjord', se Alf Torp (1919: 429), svensk *mo* 'fin sandjord, grovkornet jordart' og dansk dial. *mo* 'kritt-, leirforekomst' med kompositumet *moler* 'hvitaktig, lett leirjord'. Det synes altså å dreie seg om et særnordisk ord, se f.eks. B&L (s. 825), men jf. videre nedenfor 1.4.2.

1.2 Bruk i gamle gårdsnavn

Norrønt *mór* forekommer ganske hyppig i navn på gamle og store gårder, og de eldste navnene har, så langt vi kan se, i regelen plural form *Móar*. Av tydelig gamle Mo-gårder kan nevnes gnr. 96 Moen i Spydeberg og gnr. 55 Moen i Askim som begge foreligger i dat. pl. *Moom* i RB (s. 141) og (s. 142). Svært mange av gårdene har i dag den bestemte entallsformen *Moen*, se videre BØ 4 (2001: 165) og 6 (2005: 104). En gammel gård Mo, seinere navn på sogn i Bullarens härad i Bohuslän, hadde også opprinnelig plural form, *j moa sokn* (1334), dvs. gen. pl. *móa* av norrønt *móar* m. pl., se SOL (s. 224). Det samme gjelder den opprinnelige gården i Mo härad i Jönköpings län: gsv. *Moaherath* (1259), se Ivar Lundahl (1974: 3). Det

finnes ennå spor av flertallsformen i navn som gnr. 54 *Moer* i Ås kommune, jf. norrøn dat. pl. *Mom* (1339), se NG 2 (s. 59), og videre *Moa*, *Moan* og *Moene*, se NSL (s. 314).

1.3 Urnordisk grunnform

Norrønt *mór* osv. er formelt sett svært flertydig og må følgelig også sies å være etymologisk uforklart. Den opprinnelige betydningen er heller ikke lett å bestemme. I B&L (ibid.) angis følgende mulige urnordiske a-stammeformer: **mōha-*, **moha-* (< germansk **muha-* ved a-omlyd), **mūha-* > yngre **mōha* (med **ū* > **ō* foran **h*, jf. urnordisk **prūh-* > norrønt *þró* f. ‘avlangt kar for mat og drikke til dyr’), **mauha-* > yngre **mōha-* (med **au* > **ō* foran **h*, jf. urnordisk **flauh-* > norrønt *fló* f. ‘loppe’) og **mōwa-*. Disse vil alle lyddrett gi norrønt *mó-*, dvs. med a-bortfall ca. 500, bortfall av **h* og **o* > *ó*, samt bortfall av **w* etter lang **ō*, jf. f.eks. norrønt *nór* m. ‘skip’ (< urnordisk **nōwa-*), se B&L (s. 862).

To gamle navn er av særlig interesse i denne sammenhengen, nemlig *Mo i Rana*, som siden 1997 er en by i Rana kommune, og *Mosjøen*, som siden 1962 likedan er en by i Vefsn kommune. Navnene har utvilsomt opphav i to gamle gårder med navnet *Mo*. De omtales begge i NG 16: *Mo i Rana* (s. 143) og *Mosjøen* (s. 74). Den eldste forekomsten er *Moar* i Aslak Bolts jordebok (s. 144), dvs. norrøn nom. pl. *móar*, og det dreier seg her om gården i Vefsn.

Det som gjør disse navnene spesielt interessante og viktige, er at de en gang i urnordisk tid er blitt lånt inn i sørsamisk som *Muoffie* om navnet i Mosjøen, se Just Qvigstad (1938: 230), og *Måehvie*, i dag om *Mo i Rana* (i moderne rettskrivning, Qvigstad: *mōhvie*, *moafie* osv.). Knut Bergsland (1985: 223) tenkte seg muligheten av at formen *Muoffie* (*Mueffie* i moderne rettskrivning) kanskje kan representere tilnærmet samme form som *Måehvie*: «Også *ff* i *Muoffie* kan være en hørevariant av *hv*.» Bergsland antok (1970: 372) at *Muoffie* reflekterer en akk. sg. av en wa-stamme urnordisk **mōhwa* eller **mohwa* (med bl.a. final **-a* > *-ie*). Urnordisk **hw* er også i andre ord reflektert som *hv* og *f* i de samiske språkene, f.eks. sørsamisk *maehvie* ‘vom’ og nordsamisk *márfi* ‘blodpølse’ < urnordisk akk. sg. **marhwa* m. > norrønt *mǫrr* og sørsamisk *faatnoe* og nordsamisk *fádnú* ‘kvann’ < urnordisk nom. sg. **hwannu* el. akk. **hwannō* > norrønt *hvǫnn*. De sørsamiske formene kan derimot ikke si noe sikkert om vokal-kvantiteten i den urnordiske formen.

Bergsland mente imidlertid seinere (1985: 223) at de urnordiske formene heller måtte rekonstrueres som rene a-stammer som **mōha-* eller **moha-*, fordi den norrøne nominativ plural har formen *móar* og ikke **móvar* med **v* som refleks av urnordisk **w < *hw* (med bortfall av **h*). Han bygger imidlertid sitt resonnement på en feilaktig urnordisk grunnform av ordet for ‘måke’, norrønt *már* m. Nom. pl. *mávar* kommer nemlig ikke av urnordisk **maihwōR* (med bevart *v < *hw*) men av urnordisk **māwōR* (med regelrett bevaring av **w > v* etter *á*), se B&L (s. 855 f.). Detaljene i utviklingen av intervokalisk urnordisk **hw* er imidlertid uvisse og omdiskuterte, se f.eks. Emil Olson (1915). Det er mulig at hele sekvensen falt bort på en gang, men om f.eks. **h* falt bort først, ville **w* i alle tilfelle også gå tapt her etter **ō*, jf. norrønt *nór* ovenfor i 1.3. En urnordisk nom. pl. **mōhwōR* vil altså lydtrett gi norrønt *móar* (eventuelt først med bortfall av **h* og dernest av **w*). Bergsland kan med urnordisk akk. sg. **mōha* som utgangspunkt heller ikke gi noen overbevisende forklaring på den sørsamiske konsonantismen *hv/ff* (1985: 223). Denne bør altså avgjort forklares som refleks av en sekvens urnordisk **hw*.

Bergsland går her videre ut fra at det er urnordisk akk. sg. **mōhwa* som er blitt lånt til sørsamisk, men tar man den gamle flertallsbruken i Mo-navnet i Nordland samt i Østfold, Båhuslen osv. i betraktning, er det langt rimeligere å anta at det er akkusativ plural som er blitt lånt. Denne hadde i klassisk urnordisk til ca. 500 formen **mōhwan*, som etter *n*-bortfallet ca. 500 fikk formen **mōhwā* (med nasal **ā*) > norr. *móa*. Vi må kunne gå ut fra at en nasal **ā* liksom en oral **a* ble reflektert i sørsamisk som *-ie* (Rolf Theil, muntlig meddelelse). Siden de sørsamiske formene (med *hv/ff < *hw*) viser at lånene har skjedd før bortfallet av **h* (eller av hele sekvensen **hw*), er det følgelig dateringen av dette i (yngre) urnordisk som bestemmer alderen på de sørsamiske lånene. Alderen på bortfallet lar seg imidlertid på grunn av sparsomme kilder ikke helt sikkert fastslå, men det eldste eksemplet på *h*-bortfall synes å være runesekvensen **sa** på Björketorp-steinen fra Blekinge (ca. 600). Den skal nokså sikkert leses *spā*, men den oppfattes både som en nominal form ‘spådom’ (norrønt *spá* f.) og en verbalform ‘jeg spår’ (norrønt *ek spá*), se diskusjonen hos Ottar Grønvik (1996: 179). Vi trenger ikke å behandle dette problemet nærmere her, for formen *spā* hører uansett til størrelsen urnordisk **spah-/spāh-* ‘spå’, og den lange *ā > á* reflekterer altså sannsynligvis eldre urnordisk **āh*, se B&L (s. 1158). Vi må av dette kunne slutte at de sørsamiske for-

mene bør være lånt en gang etter ca. 500 og trolig seinest ca. 650. Utviklingen i Nordland kan godt tenkes å ha ligget noe etter den i Blekinge.

1.4 Etymologi

1.4.1 Eldre forslag

Når det gjelder utforskningen av ordets etymologi, er de sørsamiske formene dessverre nokså allment blitt helt oversett, også i de etymologiske ordbøkene, bl.a. i en så pass ny bok som Íslensk orðsifjabók av Ásgeir Blöndal Magnússon (1989: 632 f.) og i tredje utgave av B&L (s. 862). Denne beklagelige kjensgjerning kan selvsagt skyldes mange forhold, men en utvilsomt viktig årsak er at formene ikke er omtalt i Jørn Sandnes' artikler om Mo i Rana og Mosjøen i Norsk stadnamnleksikon. Disse er uforandret også i siste trykte utgave (1997: 314, 317), til tross for at Qvigstadts bok fra 1938 nå står anført i litteraturlisten. Sørsamisk *Måehvie* viser at av de foreslåtte urnordisk grunnformene, som er sitert ovenfor i 1.3, er formen **mōwa-* formelt utelukket fordi den ikke inneholder noen **h*.

Lundahl foreslo imidlertid i sin tid (1931: 27 f.) nettopp en slik urnordisk grunnform, og antok at betydningen til **mōwa-* var «söndergniden, sönderkrossad materie» sedan «sand». Han knyttet denne formen til norrøn inf. *má* (pret. *máði*) 'skrape, slite, slette ut' og norsk dial. *må* 'skrape, gni, slite (ut)', se Torp (1919: 415), som rekonstruerer dette verbet som urnordisk inf. **mawēn*, jf. også yngre urnordisk pret. 3. sg. *māde* 'slet i stykker' på Eggja-steinen, se Grønvik (1985: 51). Urnordisk **mōwa-* hadde følgelig opprinnelig betydninger som 'noe avskrap, oppløst, knust osv.' → 'sand(jord)'. Formelt sett har vi her et vanlig avlydspar **maw-/mōw-*, og denne etymologien, som også er semantisk sett tiltalende, har fått tilslutning av bl.a. Elof Hellquist (1948: 654) og i B&L (s. 825).

Sørsamisk *Måehvie* osv. viser som sagt at Lundahls foreslåtte etymologi ikke er holdbar, og at norrønt *mór* osv. må rekonstrueres annerledes. Siden vi avgjort må regne med at *Måehvie* kan være lånt så pass seint som ca. 650, dvs. før *h/hw*-bortfallet, synes **mōhwa-*, **mohwa-*, **mūhwa-* og **mauhwa-* (med **hw* istedenfor **h* som i forslagene ovenfor i 1.3) alle å være mulige urnordiske grunnformer. Senkningen av **ū > *ō* foran **h* i **mūhwa- > *mōhwa* må ha funnet sted før 650, det vil si før bortfallet av *h/hw*, jf. 1.3 slutten. Det samme gjelder **au > *ō* foran **h* i **mauhwa- >*

**mōhwa*-. Den korte **o* i **mohwa*- ble på sin side forlenget til **ō* ved bortfallet av **h*.

Av andre forslag kan kort nevnes at Torp (1919: 429) gikk ut fra en urnordisk grunnform **mōha*-, som han satte i forbindelse med gammelirsk *móin* f. ‘torv, myr’ og kymrisk *mawn* ‘torv’, men de keltiske formene er av uvisst opphav, og denne sammenstillingen er følgelig lite overbevisende, se B&L (s. 825). Av de øvrige mulige grunnformene synes urnordisk **mauhwa*- og **mohwa*- ikke å ha noen brukbare germanske eller indoeuropeiske tilknytningspunkter.

Bergsland (1985: 223 f.) gikk på sin side ut fra at den eldste urnordiske formen hadde en lang **ū*, og han rekonstruerte en akk. sg. **mūha* (> yngre **mōha*). Grunnlaget for denne formen ser han i bl.a. finsk *muha* ‘løs, myk’, jf. videre ensbetydende *muhea* og *muha* ‘støv, bøss’ i LGLOS 2 (s. 267), men den korte *u* i disse ordene gjør det problematisk å betrakte dem som lån fra urnordisk **mūha*. Bergsland (1985: 226 n. 4) antok imidlertid at *u*-vokalen i *muhea* osv. kunne ha blitt substituert for en opprinnelig urnordisk **ū* foran *a*. Dette er kanskje ikke umulig, men det forblir likevel en lite overbevisende *ad hoc*-antagelse. Det er for øvrig etter all sannsynlighet slik at den korrekte urnordiske formen var **mūhwa*- (med **hw*), se videre 1.4.2 nedenfor, og de finske formene, som Bergsland viser til, kan følgelig med sin korte *u* og uten spor av **w* vanskelig antas å være lånt av en preform til norrønt *mór* osv.

1.4.2 Egen tolkning

De nordiske språkene har alle reflekser av en n-stamme urnordisk **mūgan*- i norrønt *múgi* m. ‘haug, dyng (av høy)’ og ‘flokk, mengde’, islandsk *múgi* ‘dyng, stor høystakk’, norsk *muge* m./f. ‘dunge, haug (av møkk), såte av høy el. korn’, jf. også færøysk *múgva* f. ‘stor folkemengde, skare’, ved siden av en a-stamme urnordisk **mūga*- i norrønt *múgr* m. ‘folkemasse, hop’, islandsk *múgur* ‘hop, vanlige folk, pøbel’ og norsk *mug* m. ‘flokk, folkemengde’. Vi ser her tydelig en semantisk utvikling fra ‘haug, masse, mengde’ til ‘flokk av mennesker osv.’, jf. etymologien til norsk *folk* i B&L (s. 323 f.). En vanlig sammensetning er dessuten norrønt *almúgi* m. ‘almue, folkemengde osv.’, nynorsk *allmuge* ‘folk på landet, småkårsfolk’ og gammeldansk *almūghe* og dansk *almue* ‘småfolk, især på landet’, se B&L (s. 43).

Disse formene blir allment og med rette stilt sammen med gammelengelsk *mūha*, *mūga* og *mūwa* m. ‘kornhaug’ og engelsk *mow* ‘haug med høy, høyballe, høysåte, kornstakk’, se f.eks. Torp (1919: 436). Av disse er *mūha* en arkaisk form med ennå bevart intervokalisk *h*, se Alistair Campbell (1969: § 461) angående det tidlige bortfallet av *h* i denne posisjonen i gammelengelsk. I de vestgermanske språkene er germansk **hw* (< eldre **h^w*) allment blitt til **h*, jf. f.eks. gammelhøytysk og gammelsaksisk inf. *sehan* ‘se’ < eldre **sehwan*. Gammelengelsk *mūha* lar seg følgelig uten videre oppfatte som utviklet av en rotbetont germansk grunnform **mūhwan-* (med **hw > h*), og de to øvrige formene *mūga* og *mūwa* kan da analyseres som reflekser av en suffiksbetont germansk variant **mūgwán-*, dvs. med **gw* (< eldre **g^w*) ved suffiksbetoning etter Verners lov, se videre 1.4.4 nedenfor og Campbell (1969: § 412). Vi har ingen fullgod oversikt over utviklingen av intervokalisk germansk **gw*. Dette skyldes i første rekke at materialet ikke er særlig stort, og det er følgelig vanskelig å gjøre presist rede for hvorfor **gw* her etter **ū* synes å være reflektert både som *g* og *w*. Etter en lang *ū* synes imidlertid en utvikling til *g* å være den mest sannsynlige, jf. Elmar Seebold (1967: 132). Hvordan varianten *mūwa* skal forklares, forblir i så fall uvisst. Men selv om vi skulle se bort fra denne noe uklare formen, er det intet til hinder for å rekonstruere **mūhwan-* og **mūgwán-* som grunnformer for gammelengelsk *mūha* og *mūga*. Formelt sett er følgelig germansk **mūhwan-* i gammelengelsk *mūha* en *n*-stammevariant til urnordisk **mūhwa-* i norrønt *mór* osv., og germansk **mūgwá(n)-* kan likeledes være reflektert i norrønt *múgi* og *múgr* (med **gw > g*).

Den formelle koblingen av gammelengelsk *mūha* osv. med norrønt *mór* osv. er også semantisk tiltalende. Vi kan uten videre anta en opprinnelig betydning ‘ansamling/forekomst av ulike typer av masser’ som i nordgermansk ble spesialisert til ‘masser/ansamlinger av sand(jord)’ ved norrønt *mór* osv. Varianten **mūgwa(n)-* ble på sin side betegnelse på andre typer masser av f.eks. høy og korn ved gammelengelsk *mūga* og norrønt *múgi* og videre til menneskemengde ved norrønt *múgi/múgr*. En betydning ‘sand(jord)’ → ‘sandslette osv.’ er videre også godt forenelig med pluralbruken i de eldste Mo-navnene, jf. andre masseord som norrønt *sandr* m. ‘sand’ som hyppig brukes i flertall *sandar*, f.eks. *þurrrir sandar* ‘tørre sandstrekninger’, og norrønt *snjór* m. ‘snø’ i uttrykk som *miklir snjóvar* ‘mye snø’, se Fritzner 3 (s. 181 f., 462). Når det gjelder jords-

monnet, kan det nevnes at den opprinnelige gården Mo i Mosjøen har ligget på en flat sandmo innerst i Vefsnfjorden, ved utløpet av elvene Vefsna og Skjerva (SNL 2019). Mager sandmo er også karakteristisk for markforholdene i Mo härad, se ovenfor 1.2.

1.4.3 Noen svenske former

Det er interessant at vi i svensk finner former med *ō*-vokalisme som gammelsvensk *mōghe* m. ‘folkehop, skare osv.’, *almōghe* samt *almōgher* m. ‘folk, menighet’ og svensk *allmoge* (om eldre tider) ‘landbruksbefolkning’. Den semantiske berøringen mellom **mōh(w)a-* (> *mór*) og **mūga(n)-* (> *múgi*, *múgr*) må i (yngre) urnordisk før betydningsspesialiseringen tok til for alvor, se 1.4.2 ovenfor, ha vært stor, siden både **mōh(w)a-* og **mūga(n)-* i tråd med sitt felles etymologiske opphav betegnet masser av ulike slag. Det kan følgelig tenkes å ha skjedd en kontaminasjon mellom **mūga(n)-* og **mōh(w)a-* på den måten at **mūga(n)-* ble endret til **mōga(n)-* > gammelsvensk *mōghe*, *-mōgher*. Torp (1919: 436) tenkte seg også at *ō*-vokalismen i de svenske formene kunne bero på en sammenblanding med andre former.

1.4.4 Indoeuropeisk

Den aller eldste germanske grunnformen skal altså etter all sannsynlighet rekonstrueres som rotbetont **mūh^wa-* (> yngre **mūhwa-*) med en suffiks-betont variant **mūg^wá-* (> yngre **mūgwá-*), som altså har **g^w < *h^w* etter Verners lov. Disse formene er uten klare indoeuropeiske slektninger, og av den grunn er rekonstruksjonen av den eldste germanske grunnformen uviss, også når det gjelder **h^w*. Den kan etter Grimms lov (den germanske lydforskyvningen) representere enten indoeuropeisk **k^w* eller en indoeuropeisk sekvens **kw/kw*, se f.eks. B&L (s. 10–12) angående Verners og Grimms lov. Videre spekulasjoner angående en indoeuropeisk etymologi for norrønt *múgi*, *múgr* osv. finnes bl.a. i IEW (s. 752), se også Guus Kroonen (2013: 373).

2 Frøland/Frøyland

2.1 Former

Gårdsnavnet *Frøland/Frøyland* forekommer mange steder i Norge. Her kan først nevnes gnr. 98 Frøyland i det gamle Vanse herred, nå tettsted på Lista i Farsund kommune, som i norrønt kjennes i dat. sg. *Frøylande*, i

DN 2 (s. 330, 1373), se NG 9 (s. 198), der Albert Kjær dessuten gir en kort oversikt over disse navnene, jf. også Magnus Olsen (1915: 26–49) for ytterligere former. En annen gammel gård er gnr. 100 Frøland i Våler i Østfold, se BØ 3 (1999: 167 f.). Denne har dat. pl. *Frøylandom* som eldste form i RB (s. 485). Best kjent er trolig det gamle bygdenavnet (landskapsnavnet) *Frøland* i Østfold som opprinnelig ble brukt som fellesnavn på herredene Askim og Trøgstad. Det gjenfinnes i navnet på domssognet *Heggen og Frøland*, se NSL (s. 202). De eldste forekomstene er igjen dat. pl. *Frøylandum* i RB (s. 104). Noe seinere finnes entallsformen dat. *Frøyland*.

Etterleddet i disse navnene er norr. *land* n. ‘mark, jord osv.’, og Oluf Rygh antok i NG 1 (s. 371 f.) på bakgrunn av dativformene ovenfor at disse navnene opprinnelig generelt hadde flertallsform, altså nominativ og akkusativ **Frøylōnd* n. pl. eller **Frøylandir* f. pl. En mulig form er også **Frøylandar* f. pl. på samme vis som vi til f.eks. norr. *tún* n. finner *Túnar* f. pl. om gården Toner i Strøm sogn i Sør-Odal i Hedmark, se NG 3 (s. 179) og DN 2 (s. 72, 1306), og yngre *Túnir* f. pl. i f.eks. *Sigtúnir* om Sigtuna i Sverige (Heimskringla kap. 6), se også BØ 7 (2007: 17–22) angående de eldre formene av herredsnavnet *Tune* i Østfold. Den samme utviklingen sees ved feminine appellativer som norrønt *skál* f. ‘skål’, pl. *skálar*, yngre *skálar*, se Bjorvand (1972: 195 ff.) for denne bøyningsendringen. Et navn som tydelig har feminin flertallsform er det forsvunne navnet *Frøylander*, som i RB (s. 17) er anført under Melum kirke i det gamle Solum herred, nå del av Skien i Telemark. En norrøn feminin plural **Landar* eller yngre **Landir* synes også å være reflektert i gårdsnavnet *Lande* i Tune, se BØ 7 (2007: 153 f.) og også Inge Særheim (2001: 294 ff.), som bl.a. likeledes holder flertallsformen for å være et arkaisk trekk.

2.2 Oluf Rygh

Oluf Rygh antok i NG 1 (s. 371 f.) at forleddet i disse navnene mest sannsynlig var gudenavnet norrønt *Freyr* m. eller gudinnenavnet norrønt *Freyja* f., dvs. en ja-stamme urnordisk **Frauja-* og en jøn-stamme urnordisk **Fraujōn-*. Navnene er utvilsomt av høy alder, og vi må kunne anta at den urnordiske grunnformen i begge tilfelle har vært f.eks. **Frauja-landōr* f. pl., det vil si at jøn-stammen på regelmessig vis hadde den samme komposisjonsformen urnordisk **Frauja-* som ja-stammen, jf. gotisk *qina-kunds* ‘av hunnkjønn’ (med *a*-vokal som *a*-stammene) til *ōn-*

stammen *qinō* f. ‘kvinne’. Rygh mente imidlertid at dersom forleddet var gudinnenavnet, må det trolig ha hatt genitivformen *Freyju*, men det finnes neppe tilstrekkelig grunnlag for en slik antagelse ved de navnene som er nevnt i 2.1. Et navn som imidlertid sikkert har gen. *Freyju* i forleddet er *Frøberg* i Furnes herred, nå tettsted i Ringsaker i Hedmark, der den gamle formen var dat. sg. *Friæiubærghi* i DN 1 (s. 411, 1399), dvs. norrønt *Freyjubergi*, se Olsen (1915: 33).

2.3 Adolf Noreen

Til dem som ikke vil godta Ryghs oppfatning av navnene, hører i første rekke Adolf Noreen (1911: 276 ff.). Han konstaterer bl.a. med rette at gårdsnavnet *Frøland* i Hjartdal i Telemark, som i eldre kilder bl.a. skrives både *Friolondhom* i DN 11 (s. 169, 1451) og *Frølandom* i DN 10 (s. 74, 1395), har adjektivet norrønt *frjór* ‘fruktbar, grøderik’ som forledd og følgelig betyr ‘fruktbart land’. Med dette utgangspunktet vil han istedenfor gudenavnet *Freyr* og gudinnenavnet *Freyja* i alle forekomster av navnet *Frøyland*/*Frøland* se en sammensetning med betydningen ‘fruktbart land’. For å forklare de navnene der ingen gamle (side)former med *Frjó-* foreligger, men altså bare *Frøy-*, vil han i dette forleddet se et ellers ukjent norrønt adjektiv **freyr* ‘fruktbar osv.’. Dette oppfatter han som en gammel variant til norrønt *frjór*, *frær*, *frjár* ‘fruktbar, grøderik’, nynorsk *fræv* og dial. *frø* ‘spirefør, fruktbar’. Som viktigste og egentlig eneste grunnlag for en slik form angir han norsk dial. *frøy* ‘spiredyktig, fruktbar’, ifølge Aasen (1873: 194) kjent fra Helgeland.

Norrønt *frjór*, *frær* går utvilsomt tilbake på urnordisk **fraiwa/ō-*, se Bjorvand (2013: 54 f.) for lydutviklingen. Noreen gjør intet forsøk på vise hvordan en slik grunnform eventuelt også skulle kunne gi norrønt **freyr*. De to andre norrøne adjektivene med en helt parallell formell struktur, *mjór*, *mær*, *mjár* ‘tynn, smal’ (urnordisk **maiwa/ō-*) og *sljór*, *slær*, *sljár* ‘sløv, slapp’ (urnordisk **slaiwa/ō-*) har heller ingen tilsvarende varianter **meyr* og **sleyr*.

Det kan se ut til at Noreen må ha tenkt seg at **freyr* på en eller annen måte kunne være oppstått ved i- eller j-omlyd. Det synes imidlertid ikke å eksistere noen mulighet for en slik lydutvikling av urnordisk **fraiwa/ō-*, men la oss likevel kort se nærmere på de lydlige forholdene: Urnordisk nom. m. **fraiwar* ble via **fræwar* og yngre urnordisk **freur* (med *a*-synkope og **æw* > **eu*) til norrønt *frjór*, jf. norrøn dat. *sjó* < eldre **seu* (be-

lagt i *nāseu* ‘dødsbølge’ på Eggja-steinen) < urnordisk **sāwi*, se Grønvik (1985: 59) og B&L (s. 1047 f.). Spørsmålet er da hvordan diftongen **eu* ville ha utviklet seg, hvis den eventuelt ble utsatt for i/j-omlyd, og det er da helt klart at den ikke ble til norrøn **ey* men derimot til norrøn *ó*. Denne utviklingen viser det gamle gårdsnavnet *Frøn* i Oslo, norrønt *Frón*, overlevert i bl.a. dat. sg. *Frøn* i RB (s. 300), jf. NG 2 (s. 100). Dette *vin*-navnet (urn. **winjō*- f. ‘naturlig eng’) har utvilsomt adjektivet **fraiwa/ō*- som forledd. En noe yngre urnordisk dativ **frēwa-winju* ble ved bl.a. *a*-synkope til **freu-(w)inju*, og i denne formen ble **eu* ved i-omlyd til *ó* i norrøn dat. *Frón*.

Det er slik sett klart at den forholdsvis unge diftongen (**eu* < **āw* etter 500) ved i-omlyd utviklet seg på samme måte som en eldre urnordisk diftong **eu*, som må ha foreligget i f.eks. urnordisk pret. 3. sg. **hleup* > norrønt *hljóp* til inf. *hlaupa* ‘løpe’ og urnordisk **euk* > norrønt *jók* til inf. *auka* ‘øke’ (med **eu* > *jó* foran *p* og *k*). Preteritum konjunktiv til *hlaupa* har formen 3. sg. *hlópi* < urnordisk **hleupi* (med *ó* < **eu*). Denne diftongen var altså i urnordisk forskjellig fra den germanske **eu* (< ieur. **eu*), som allerede tidlig i urnordisk (nordgermansk) etter all sannsynlighet generelt var blitt til **iu*. I motsetning til **eu* ble denne til norrøn *jú* foran *p* og *k* i inf. *krjúpa* ‘krype’ og inf. *ffjúka* ‘fyke’, og i-omlyden av **iu* var *y*, f.eks. pres. 3. sg. *brýtr* til inf. *brjóta* ‘bryte’. Den første som har gjort godt rede for disse forholdene synes å være Trygve Skomedal (1980: 131 f.).

2.4 Magnus Olsen

Magnus Olsen (1915: 41) er også av den oppfatningen at forleddet *Frøy*- ikke er gudenavnet *Freyr* og mener liksom Noreen at forleddet *Frøy*- er et adjektiv norrønt **freyr* ‘fruktbar’:

Derimod passer det fortrinlig at forklare *Frøylandir* af et ord **frøy*-, der her har hensyn til tjenlighed som saa-land eller agerland. Første led er vel neppe ordet for »frø« **fraiwa*- (oldn. *fræ*, *frjó*, *frø*), men snarere det deraf afledede adjektiv **fraiwia*- (oldn. *frær*, *frjór* »frugtbart«) med den oprindelige betydning: som er egnet til (at modtage) udsæd.

Mens Noreen (1911: 276 ff.) ikke gjør noe eksplisitt forsøk på å forklare i-omlyden ved adjektivet **freyr*, mener Olsen altså at det er en ija/ō-stamme, men hans forsøk på en formell analyse av de aktuelle formene gir ingen mening. Det er helt klart at norrønt *frjór*, *frær* ikke er et ija/ō-stammeadjektiv **fraiwiija/ō-* (Olsen: **fraiwiia-*) avledet av urnordisk **fraiwa-* n. ‘frø’. Det kan følgelig ikke ha hatt en norrøn variant **freyr*, og som vist i 2.3, måtte en eventuell variant med i/j-omlyd hatt formen **frór*. Det er for øvrig utvilsomt slik at norrønt *frjó*, *fræ* n. ‘frø’ er den substantiverte nøytrale formen av adjektivet *frjór*, *frær* liksom f.eks. norrønt *sár* n. ‘sår’ til adjektivet *sárr*, se B&L (s. 1270).

Det kan videre slås fast at dersom forleddet i *Frøyland* hadde vært et slikt ija/ō-adjektiv, som Olsen tenker seg, ville den urnordiske formen ha vært f.eks. **Fraiwiija-landōr* f. pl. som lydrett måtte bli til norrønt **Frævi-landar*, jf. f.eks. komposita med ija/ō-adjektivet urnordisk **wilþija/ō-* ‘vill’ som f.eks. urnordisk **wilþija-swīna* n. ‘villsvin’ som via yngre **wilþī-swīn* (med *a*-apokope og **ij > *ī*) ble til norrønt *villisvín*.

2.5 Avslutning – konklusjon

Allerede Kjær uttrykte i NG 9 (s. 199), som utkom i 1912, sunn skepsis til eksistensen av et gammelt adjektiv **freyr* på følgende måte:

Det bliver dog da paafaldende, at denne Form af Ordet, som efter de anførte Stedsnavne i sin Tid skulde have havt en vid Udbredelse i Landet, nu kun synes kjendt fra Nordland.

Norsk dial. *frøy* må følgelig oppfattes som en forholdsvis ung form. Den er imidlertid etter all sannsynlighet oppstått av det norrøne adjektivet *frjór*, akk. m. *frjóvan* osv. Men det er på den annen side uklart hvilke lydlike eller eventuelt analogiske prosesser, som har ført fram til den. Det gis her flere mulige utviklinger som vi ikke kan eller behøver å gå inn på her.

De formelle kriteriene, som det er redegjort for her, tillater helt entydig bare én tolkning av forleddet norrønt *Frøy-* i navn som *Frøylander* osv., nemlig at det, som allerede Rygh antok, dreier seg om gudenavnet *Freyr* og kanskje gudinnenavnet *Freyja*. Kjær (ibid.) konkluderer på følgende vis:

Til Fordel for Afledning af Gudenavn synes derimod det forholdsvis store Antal af disse Navne at tale, samt den Omstændighed, at vi her i Vanse have Gaardnavnet Frøisti (GN. 58), som synes at maatte indeholde enten *Frøyr* eller *Frøyja*, formodentlig det første, [...].

Det er følgelig lite tilfredsstillende at en usignert og svært kort artikkel i NSL (s. 202) om *Heggen og Frøland* uten videre diskusjon foretrekker Olsens oppfatning av navnet *Frøland*.

Etymologisk hører ja-stammen urnordisk **Frauja-* m. (> *Freyr*) nær sammen med jan-stammen gotisk *frauja* m. ‘hersker, herre’ med kompositumet *heiwafrauja* ‘husets herre, familiens overhode’ og det avledede verbet *fraujinōn* ‘herske’. I de eldste av de behandlede navnene kunne forleddet tenkes ennå å ha den etymologiske betydningen ‘hersker, herre’, særlig i et bygdenavn som *Frøland* i 2.1, som omfatter et så stort område, det vil si at det ble kalt ‘høvdingens, herskerens land’. I så fall er *Freyr* først noe seinere blitt opphøyet til gudeverdenen, og det er også vanskelig å avgjøre hvor gammelt gudinnenavnet *Freyja* kan være. Vi må la også disse problemene ligge her, men til slutt bare få påpeke at det selvfølgelig også finnes flere sammensatte navn med forleddet norsk *Frø-* der dette reflekterer adjektivet *frjór*, f.eks. gnr. 25 *Frøhol* i Askim som etter all sannsynlighet kommer av norrønt **Frjóhóll* (med *ø* < *jó* ved progressiv j-omlyd), se BØ 6 (2005: 47).

3 Litteratur

- Aslak Bolts jordebok, utgitt ved Jon Gunnar Jørgensen. Riksarkivet. Oslo 1997.
- Bergsland, Knut 1970: Om middelalderens finnmarker. I: Historisk tidsskrift 49. S. 365–409.
- Bergsland, Knut 1985: Datering av sørsamiske stedsnavn lånt fra nordisk. I: MM 1985. S. 223–26.
- Bergsland, Knut 1995: Bidrag til sydsamenes historie. Utgitt av Senter for samiske studier, Universitetet i Tromsø. Tromsø.
- Bjorvand, Harald 1972: Zu den altwestnordischen Pluralendungen *-ar*, *-ir* und *-r* bei femininen Substantiva. I: NTS 26. S. 195–215.
- Bjorvand, Harald 2013: Herredsnavnet *Råde* og en norrøn veksling *ó* : *á*. I: NN 30. S. 49–59.

- B&L = Bjorvand, Harald & Fredrik Otto Lindeman 2019: Våre arveord. Etymologisk ordbok. 3. utgave. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. B: Skrifter CV). Oslo.
- BØ = Hoel, Kåre 1994–: Bustadnavn i Østfold. Utgitt ved Margit Harsson og Tom Schmidt. 1–. Oslo.
- Campbell, Alistair 1969: Old English Grammar. Oxford.
- Fritzner = Fritzner, Johan 1883–96: Ordbog over Det gamle norske Sprog I–III. Omarbeidet, forøget og forbedret Udgave. Kristiania.
- Grønvik, Ottar 1985: Runene på Eggjasteinen. Oslo.
- Grønvik, Ottar 1996: Fra Vimose til Ødemotland. Nye studier over runeinnskrifter fra det 6. århundre. Oslo.
- Hellquist, Elof 1948: Svensk etymologisk ordbok. 3. upplagan Lund.
- IEW = Pokorny, Julius 1959: Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern –München.
- Kroonen, Guus 2013: Etymological Dictionary of Proto-Germanic. (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series. Edited by Alexander Lubotsky. Volume II). Leiden – Boston.
- KZ = Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, begründet von A. Kuhn.
- LGLOS = Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen. 1–3. Begründet von A.D. Kylstra, fortgeführt von Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra, Osmo Nikkilä. Amsterdam – Atlanta 1991–94.
- Lundahl, Ivar 1931: Ordet *mo* och dess etymologi. I: Minnesskrift utgiven av Filologiska samfundet i Göteborg på trettioårsdagen av dess stiftande den 22 oktober 1930. (Göteborgs Högskolas Årsskrift 36. 1930: 3.). Göteborg. S. 20–37.
- Lundahl, Ivar 1974: Ortnamnen i Jönköpings län. Del II Mo härad. Bebyggelsenamn. Uppsala.
- Magnússon, Ásgeir Blöndal 1989: Íslensk orðsifjabók. Reykjavík.
- NG = Oluf Rygh: Norske Gaardnavne. Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens
- Revision. I–XVIII. Kristiania 1897–1924. Fællesregister ved Albert Kjær. Oslo 1936.
- Noreen, Adolf 1911: Tiveden ock tibast. I: Festskrift til H. F. Feilberg (= MM 1911. S. 273–84.
- NSL = Norsk stadnamnleksikon. Redigert av Jørn Sandnes og Ola Stemshaug. 4. utgåva. Oslo 1997.

- Olsen, Magnus 1915: Hedenske kultminder i norske stedsnavne. (Videnskabs-selskapets Skrifter, II. Hist.-filos. Klasse. 1914. No. 4). Kristiania.
- Olson, Emil 1915: Om behandlingen av urgerm. *hw* i de nordiska språken. I: ANF 31. S. 1–25.
- Qvigstad, Just Knud 1938: De lappiske stedsnavn i Finnmark og Nordland fylker. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. B. 33). Oslo.
- Seebold, Elmar 1967: Die Vertretung von idg. *g^wh* im Germanischen. I: KZ 81. S. 104–133.
- Skomedal, Trygve 1980: Synkope, omlyd og bryting i nordisk. I: The Nordic Languages and Modern Linguistics. Proceedings of the Fourth International Conference of Nordic and General Linguistics in Oslo 1980. Edited by Even Hovdhaugen. Oslo. S. 120–139.
- SNL = Store norske leksikon: <https://snl.no>
- SOL = Svenskt ortnamnslexikon. (Utarbetat inom Institutet för språk och folkminnen och Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet). Andra reviderade upplagan. Redaktör: Mats Wahlberg. Uppsala 2016.
- Særheim, Inge 2001: Namn og gard. Studium av busetnadsnamn på *-land*. (Tid-vise skrifter. Humaniora, kunst og estetikk. Nr. 38). Høgskolen i Stavanger.
- Torp, Alf 1919: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania.
- Aasen, Ivar 1873: Norsk Ordbog. Christiania.